

7. Сімович В. Листування Лесі Українки з Й.Маковесем. Львів: Накладом видавничої кооп. «Хортиця», 1938. 78 с.

8. Черкашина Т. Ю. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія: монографія / Т. Ю. Черкашина; [за наук. ред. О. А. Галича]; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Харків: Факт, 2014. 378 с.

УДК 17.023.34:821.161.2.09 Л. Українка

ІДЕЯ ЩАСТЯ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ: ФОЛЬКЛОРНО-БІОГРАФІЧНІ ВПЛИВИ

Уляна Луц-Пурій,

кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри філософії та економіки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, співзасновниця Українського інституту дослідження щастя (м. Львів, Україна)

У статті розглянуто фольклорно-біографічні впливи на формування ідеї щастя у творчості Лесі Українки. З'ясовано, що у поезії Лесі Українки щастя ототожнюється з коханням, і на прикладі різних творів відображені нюанси цього ототожнення. На основі аналізу мініатюри Лесі Українки «Щастя» проілюстровані деякі суперечності в художньому змалюванні авторкою феномену щастя. За допомогою герменевтичного підходу зроблена спроба пролити світло на глибинний зміст Лесиної легенди про щастя.

Ключові слова: щастя, кохання, страждання, свобода, евдемонізм.

The paper presents the impact of folklore and personal life experience on the idea of happiness shaped in Lesya Ukrainka's literary works. It is shown that happiness is identified with love in Lesya Ukrainka's poetry; some nuances of this identification are illustrated based on examples from different poems. Analysis of in Lesya Ukrainka's miniature «Happiness» allowed revealing some contradictions in the way happiness was depicted by the author. By means of hermeneutic approach the attempt was made to shade light on a deeper hidden meaning of happiness legend by in Lesya Ukrainka.

Keywords: happiness, love, suffering, freedom, eudaimonism.

У творчості Лесі Українки ідея щастя є однією з центральних тем. Але незважаючи на значення самого слова «щастя», поетеса змальовує його доволі безрадісно і похмуро, а водночас і неоднозначно.

У вірші *«Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш»* поетеса ототожнює щастя з коханням, з взаємними почуттями між чоловіком та жінкою і – що найважливіше – з можливістю бути разом і насолоджуватися стосунками: «зібрався лицар молодий в дорогу, / на гору ту скляну, де щастя спить [...]. / Він на горі єдиним поцілунком / розбив труну і щастя оживив [...]. / Квітки цвітуть, і золотом багряним, / немов огнем, долина пройнялась, / співає щастя над своїм коханим» [6, с. 357]. У цих рядках простежується асоціювання щастя з весною і буянням цвіту, так само, як і у вірші *«Хто дасть моїм очам потоки сліз?»*: «А в серденьку твоєму квіт весняний, / то білий, то рожевий, то червоний, / віночком зацвіте, і той віночок / завітчає те щастя молоде, / що поцілунком визволяє серце» [6, с. 361]. У цій асоціації відображається інтерпретація щастя як яскравого, феєричного і захопливого, але водночас швидкоплинного, тимчасового, нетривкого, майже ефемерного явища, як і квіти. Щастя та квіти символізують весну та весняне цвітіння у людському житті – вони символізують «золотий вік» людини, юність, молодість, життєвий період сповнений яскравими барвами радісних емоцій та кохання. Але так само, як і цвітіння молодості, незворотно минає і щастя. Молодість та щастя залишаються хіба примарами у спогадах персонажів Лесиних віршів та викликають болючу ностальгію [3, с. 23], як у другій поезії циклу *«Подорож до моря»* (1888): «Щастя колишнього хвилі золотисті / Час так швидкий пожира, мов вогонь, – / Гинуть ті хвилі, мов квіти барвисті, / Тільки й згадаєш: «Ох, милий був сон!..» « [6, с. 72]. Ці спогади про щастя видаються настільки далекими, що виникає сумнів, чи трапилася весна душі насправді, як у вірші *«Так прожила я цілу довгу зиму»*: «Та чи не так, як от тепер весну, / Я бачила кохання, й молодощі, / І все, чим красен людський вік убогий? / Та все було, та тільки за вікном» [6, с. 317].

Старість у вірші *«Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш»* Леся Українка розглядає як період суму за нездійсненими мріями, назавжди втраченою можливістю здійснити своє щастя. Передсмертні відчуття описані як проживання своїх нездійснених мрій востаннє, як змога востаннє зануритися в солодке марення про недосягнуте щастя, після чого вже не буде

бою розчарування, а забуття. Смерть замальовується як кінець можливості мріяти про ефемерне і недосяжне щастя.

Кохання, свобода та єдність з природою змальовані Лесею як компоненти щастя у драмі-феєрії «Лісова пісня». Під впливом умовностей суспільного життя руйнуються стосунки Мавки з Лукашем, руйнується натхненний творчий стрижень її душі. Життя, в якому домінують матеріальні цінності, стає для Мавки в'язницею. Неспроможність Лукаша протистояти тиску приземлених стереотипних поглядів його оточення і таким чином відстояти своє право на щасливі стосунки з коханою позбавляє Мавку життєвих сил [8, с. 152 – 153]. Мрія про щастя виявляється для Мавки недосяжною. Недосяжність і ефемерність щастя авторка виражає через трагізм нездоланності обставин, приреченість стосунків та несумісність світів: Мавка, що є втіленням сил природи, закохується в людину.

У «Лісовій пісні» стає зрозумілим глибинний зміст, який Леся Українка вкладає в ототожнення щастя з коханням. Щастя – це не просто кохати чи бути коханим, щастя – це відчувати свободу, творчу реалізацію і повноту життя разом із коханою людиною. Якщо кохаючи, як бачимо на прикладі Мавки, людина обмежує свою свободу, гасить вогонь свого творчого пориву, щоб задовольнити вимоги коханого, прикидається кимось іншим, викорінюючи свою автентичність, щоб тільки задовольнити потреби коханого, то таке кохання не матиме нічого спільного зі щастям і спричинить лише страждання.

У поезії «Я знала те, що будуть сльози, мука...» Леся Українка висловлює ідею принципової недосяжності щастя, використовуючи міфологічний образ квітки папороті: «Може, хутко прийде / година та, коли в сльозах побачу, / що я навек зів'яла, помарніла, / і квітка щастя раз назавжди зникла, / як легендарний з папороті цвіт» [6, с. 375].

Як пише Леся в одному з листів до Михайла Павлика: «У нас кажуть: «З Новим роком, з новим щастям!». Але що таке щастя? Для мене ся ідея не стоїть ясно перед очима» [5, с. 127].

Наведені приклади з поезії та листування свідчать, що ототожнення щастя з коханням та ідея недосяжності щастя через неможливість повноти і взаємності стосунків сформувалися у творчості Лесі Українки під впливом її особистого досвіду. Три кохання – почуття до Максима Славінського, Нестора Гамбарашвілі та Сергія Мержинського,

про які згадують біографи Лесі – не були щасливими, а шлюб з Климентом Квіткою взагалі виявився несподіванкою для близьких, які не помічали з боку Лесі до Климента глибоких романтичних почуттів.

Інший контекст під впливом якого формувалися уявлення Лесі про щастя – це фольклор, адже її твори рясніють сюжетами та персонажами зі слов'янської міфології.

Песимістичні, але водночас суперечливі та неоднозначні погляди щодо феномену щастя Леся Українка висловлює у мініатюрі «Щастя», якій дає жанровий підзаголовок «легенда». Як зазначає О. Кордонець, «з перших рядків оповідання Лесі Українки постає картина «біблійного раю»» [2, с. 57]. «Новостворений світ сіяв чудовою красою, – пише Леся, – скрізь була гармонія, ясне, повне життя. Цвіла Божа мрія, розкішна й лагідна. Людське життя плило тихими хвилями і зливалося з тією мрією в одне осяйне, спокійне море. Великий спокій був на землі, й люди жили в спокою. Так було довго» [4, с. 133]. Авторка змальовує притаманну міфології бінарну опозицію між конструктивною та деструктивною силами через протистояння двох персонажів: Бог – це творець всього суцього, краси та гармонії, а злий дух деструктивна сила, що спрямована на руйнування цієї гармонії. Леся наділяє злого духа психологічно-поведінковими рисами нещасливої людини, до того ж з важким випадком комплексу неповноцінності. Злий дух – наче неприкаяна душа, яка не може віднайти внутрішнього спокою та умиротворення, а тому відчуває гнів та агресію до тих, хто живуть щасливим життям, наче людина, якій нестерпно бачити щастя інших і тому вона відчайдушно прагне його зруйнувати, щоб самоутвердитися через страждання інших, компенсуючи собі таким чином втрачене відчуття контролю. Саме так діє злий дух у творі Лесі: його обурює, що тільки він один страждає, а люди живуть в гармонії, і він докладає усіх зусиль, щоб зробити їх такими ж нікчемними, як він сам. Ні пожежі, ні голод, ні хвороби і смерть не виявляються ефективними у досягненні його мети. Природа щоразу відновлюється – і люди віднаходять гармонію буття. Тож злий дух вирішує засіяти смуток і неспокій у самісінькі людські душі. Він створив «дивну постать. Вона була блискуча, як рання зоря, і міняла свій вид щохвилини, як вогонь. Злий дух назвав її щастя» [4, с. 134]. Він кинув її на землю, і вона пролетіла небом, яскраво палаючи, і зникла за горизонтом. Пастухи, що перші побачили яскраве сяйво, побігли її шукати, але, звісно, знайти її було так само неможливо, як і

зірку, що «впала». Чим ближче пастухи наближалися до цієї постаті «щастя», тим більше вона віддалялася.

Леся Українка описує, що саме відтоді з'явився вислів «загублене щастя». «Всіх чарувало воно навіки, і чари його була отрута [...] Всі шукали щастя, всі хотіли мати його ціле в своїх руках. Для цього віддавали все найдорожче, губили себе і других, сльози й кров лились річками во ім'я його. А щастя літало по світі зорею, блискавицею, вогником бродячим і ніде не спинялось надовго, і ніхто не мав його ціле в руках. [...] З того часу не стало на землі ясного спокою, потьмарилась блискуча божа мрія» [4, с. 134-135].

Звісно, для літературного твору не вимагається логічна стрункість розгортання філософського концепту щастя. Письменниця, поетеса має право вдаватися до різноманітних художніх засобів: метафор, алегорій, гіпербол, епіфор і т.д. Але все ж простежується певна суперечність у творі, вочевидь, через надто розмите визначення, або навіть підміну понять.

Адже чим, як не справжнім щастям є описаний на початку мініатюри «рай» або ж «золотий вік», в якому, як було процитовано вище, «скрізь була гармонія, ясне, повне життя» і «люди жили в спокою»? Саме це й було тривале і стійке до зовнішніх обставин щастя: люди відновлювали гармонійне (добре, благе) життя навіть після лих, які наслав на них злий дух. І це їм вдавалося саме завдяки внутрішній рівновазі, душевному спокою. А це і є прояви феномену щастя в інтерпретації різних філософів: добре/благе життя в Арістотеля, процвітання і всебічний саморозвиток людини за визначенням сучасних філософів, що продовжують опрацьовувати започатковану Арістотелем концепцію евдемонізму [7, с. 26, 28, 34], душевний спокій в епікурейців, концепцію яких продовжував Григорій Сковорода, рівновага і «серединний шлях» у буддизмі. Змальований Лесею «золотий вік» ідеально відповідає визначенню щастя, яке сформулював сучасний фінський філософ Тимо Айраксинен: «Щастя означає, що людина не має ніякої вагомої причини намагатися вийти з ситуації, в якій цієї миті перебуває» [1, с. 103], – тобто стан абсолютної гармонії та комфорту. І тим не менше, Леся Українка не згадує слово «щастя» при описі цього споконвічного «раю на землі», хоч цілковито все вказує на те, що це і було справжнім щастям.

Натомість поетеса приписує щастю негативну конотацію: щастя як марево, недосяжне, мов зірка, що падає, творіння злого духа, покликане забрати спокій у людини. Однак думка,

висловлена наприкінці твору, не дозволяє зупинитися на буквальному прочитанні та відкриває ширший горизонт для подальшого герменевтичного процесу. Леся Українка пише: «Всі прагнули щастя, а ніхто не знав його [...]. На одного воно глянуло коханими очима, іншому заблищало золотом, іншому засіяло світлом слави» [4, с. 134-135]. Ці рядки свідчать на користь такого тлумачення твору Лесі: злий дух створив ілюзію щастя, яка сяяла набагато яскравіше, ніж те справжнє щастя, яке люди вже мали, і ця примарна яскравість, ефемерна обіцянка більшого, ніж вже є в людини, нестримно манила і змушувала покинути гармонійне щасливе життя та кинутися навздогін за химерою. Згадані вище філософи (Арістотель, Епікур, Гаутама Будда, Григорій Сковорода та багато інших), а також сучасні філософи, психологи та нейропсихологи наводять багато аргументів про те, що в основі справжнього тривалого і стійкого щастя лежать духовні цінності, а не матеріальні. Матеріальні цінності та тілесні насолоди, приклад яких наводить Леся Українка (пристрасне кохання, гроші, слава) вводять людину в оману та провокують нездоланне відчуття неситості, незадоволеності, і всі спроби віднайти полегшення завдяки черговій «порції» цих благ є марними.

Тож, згідно із таким прочитанням цієї мініатюри-легенди Лесі Українки, злий дух не створив щастя, воно вже було створене Богом і дане людям через красу, гармонію, єдність з природою та умиротворене життя. Натомість злий дух створив хибне уявлення про щастя, яке було дуже привабливим і полонило людське серце, апелюючи до інстинктивної жадібності (тілесне кохання – Egos – також пов'язане із жадібністю: спрагою до насолоди і до об'єкта любові, прагнення одноосібно володіти тим, до кого палаєш пристрастю), але водночас і вщент руйнувало людську душу, яка страждала у марних спробах задовольнити свій голод, а насправді з кожною спробою віддалялася від духовних цінностей – тих, які якраз могли забезпечити їй відчуття ситості, повноти та гармонії.

Тож, як бачимо, ідея щастя у творчості Лесі Українки потребує подальшого глибокого дослідження крізь призму філософських концепцій щастя. Беззаперечними залишаються, по-перше, вплив на формування Лесиних уявлень про щастя її особистого життя, що закономірно, адже вираження власного внутрішнього світу та емоційного досвіду – це якраз і є квінтесенція творчої праці поета, письменника; і по-друге,

вагома роль фольклору, в якому зростала та з якого черпала натхнення Леся Українка.

Література

1. Айраксинен Т. Щастя. Відверте і чітке бачення щастя і того, чому у нас його немає. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2017. – 208 с.
2. Кордонець О. Осмислення концепту щастя в мініатюрах Богдана Лепкого «Цвіт щастя» та «Щастя» Лесі Українки // Науковий вісник Ужгородського університету, 2015. Серія: Філологія. Випуск 2 (34). С. 55 – 59.
3. Левченко Г. Квітковий стиль та уламки орфічного міфу в ліриці Лесі Українки // Слово і час. 2012. № 2. С. 21- 31.
4. Леся Українка. Зібрання творів у 12 томах. К. : Наукова думка, 1976 р., Т. 7. Прозові твори. Перекладна проза. С. 133 – 135.
5. 15. Леся Українка. Зібрання творів у 12 томах. К.: Наукова думка. Т. 10. Листи (1876 – 1897). 541 с.
6. 16. Леся Українка. Твори: У 4 т. Т. I / Упоряд. Н. Вишневська; Передм. Л. Міщенко. К.: Дніпро, 1981. 541 с.
7. Пурій Р., Луц У. Планування щасливого життя. Львів: Літопис, 2019. 168 с.
8. Рославіцька Х. Духовність як основа гуманістичного ідеалу у творчості Лесі Українки // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2014. Випуск 7. С. 150 – 155.

УДК 821.161.2

ХАРАКТЕР КОНФЛІКТУ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ОРГІЯ»

Ігор Павлюк,

*доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, професор кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка, письменник
(м. Львів, Україна)*

У статті представлено особливості поетичної драми Лесі Українки «Оргія» та їх розробку на сцені і в українській критиці перших років незалежності у контексті національного культурно-інформаційного поля у Акцентовано увагу на особливостях мови